

Academic Article

DOI: 10.14456/jdl.2024.21

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีผีตาโชนกับพระพุทธศาสนา

The Relationship Between the Phi Ta Khon Tradition and Buddhism

พระครูใบฎีกาวิศักดิ์ ไต้ศรีโคตร^{1*}Phrakhrubadika Taveesak Taisrikhot^{1*}

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author:*

1. พระครูใบฎีกาวิศักดิ์ ไต้ศรีโคตร*
Phrakhrubadika Taveesak Taisrikhot*
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์เลย
Mahachulalongkornrajavidyalaya
University Loei Buddhist college,
Thailand
E-mail: tarpae2102@hotmail.com

คำสำคัญ

ความสัมพันธ์; ประเพณีผีตาโชน; พระ
พุทธศาสนา

Keywords:

Relationships; Phi Ta Khon Tradition;
Buddhism

Article history:

Received: 16/12/2023
Revised: 25/01/2024
Accepted: 22/02/2024
Available online: 31/03/2024

How to Cite:

Taisrikhot, P. T. (2024). The Relationship
Between the Phi Ta Khon Tradition and
Buddhism. *Journal Damma for Life*, 30(1),
268-279.

ABSTRACT

The tradition of playing Phi Ta Khon in Dan Sai District, Loei Province, is rooted in people's faith in Buddhism and their belief in ancestral spirits. The Phi Ta Khon performance is exclusively held during Bun Luang events, a local tradition that amalgamates two different traditions from various months. In the northeastern region, including "Bun Phawet" or "Bun Phra Vessantorn," celebrated in the fourth month, and Bun Bang Fai, observed in the sixth month, are combined and celebrated in the eighth month. The Phi Ta Khon festivities originate from the tale of Phra Vessantara and Nang Matri, who would journey from the forest back to the city. Numerous forest spirits, mourning their separation, would join the villagers to escort the couple back to the city, leading to the event being named Phi Tam Khon or Phi Ta Khon, eventually evolving into the latter. On the other hand, Bun Bang Fai is a merit-making ceremony to honor the city pillar and beseech for rainfall. This tradition intertwines with the beliefs of the Dan Sai district's residents, who hold reverence for their ancestors' spirits. This collective faith serves as a source of inspiration for fertility across the nation. The timing of these traditional events coincides with the agricultural cycle, marking the period when water is crucial for farming. It is believed that rain will come in accordance with the season, underscoring the significance of the Bun Luang tradition, Phi Ta Khon performance, and Bun Bang Fai as reflections of the beliefs upheld by the people of Dan Sai, Loei Province. These traditions have endured through time, remaining integral to the community's identity.

บทคัดย่อ

ประเพณีการละเล่นผีตาโขนในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีความสัมพันธ์กับความศรัทธาของผู้คนที่มีความเชื่อต่อพระพุทธศาสนาและความเชื่อในผีบรรพบุรุษ การละเล่นผีตาโขนมีเฉพาะงานบุญหลวงเป็นประเพณีท้องถิ่นที่รวมเอาประเพณีสองอย่างประจำเดือนต่าง ๆ ในฮีตสิบสองคองสิบสี่ของภาคอีสาน โดยรวม “บุญผะเหวด” หรือ “บุญพระเวสสันดร” ซึ่งนิยมจัดงานขึ้นในเดือนสี่ และบุญบั้งไฟที่นิยมจัดทำในเดือนหกมารวมเข้าด้วยกันไปจัดทำในเดือนแปด การละเล่นผีตาโขนเกิดขึ้นเมื่อครั้งที่พระเวสสันดรและนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่ากลับสู่เมือง บรรดาผีป่าหลายตนอาลัยรักจึงพาแห่แฝงตัวมากับชาวบ้านเพื่อมาส่งทั้งสองพระองค์กลับเมืองจึงเรียกว่า ผีตามคนหรือผีตาขน ต่อมาเพี้ยนมาเป็นผีตาโขน ส่วนบุญบั้งไฟเป็นบุญที่จัดทำขึ้นเพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีทำบุญขอฝน ผนวกกับความเชื่อของคนอำเภอด่านซ้ายที่มีความเชื่อและศรัทธาต่อวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งดลบันดาลให้บ้านเมืองทั้งมีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งช่วงเวลาที่จัดงานประเพณีเป็นช่วงเวลาที่ต้องใช้น้ำในการเริ่มทำนา เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ทำให้ประเพณีบุญหลวง การละเล่นผีตาโขน และบุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงความเชื่อความศรัทธาของชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่ได้สืบสานและอนุรักษ์ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

บทนำ

อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีชายแดนติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวโดยมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำโขงกั้นพรมแดนของประเทศ มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันมาแต่โบราณกาล ยังมีสายสัมพันธ์ฉันญาติพี่น้องและเป็นแก้วเป็นดอกลูกหลานมาเนิ่นนาน (จุลดิษฐ์ อุปฮาด, 2553) จึงมีวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่มีอัตลักษณ์เฉพาะและปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ซึ่งเป็นการทำบุญตามจารีตประเพณีท้องถิ่นอีสานกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีบรรพชนที่ล่วงลับ ผีไร่ ผีนา ดังนั้น ก่อนที่จะทำการสิ่งใดก็จะมีพิธีกรรม เพราะเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถให้คุณให้โทษได้ จากความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดมีประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เกิดขึ้นในอำเภอด่านซ้าย เช่น การสมโภชพระธาตุศรีสองรัก เจ้าพ่อกวนเจ้า แม่นางเนียม งานบุญหลวง การละเล่นผีตาโขน เป็นต้น สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานบุญหลวงก็คือ “งานบุญบั้งไฟ” มีการจัดขึ้นมาเพื่อการขอฝน โดยที่มีการจัดตั้งขบวนแห่บั้งไฟในพิธีกรรมโดยอยู่ร่วมกับงานในพิธีนมัสการพระธาตุศรีสองรักและประเพณีบุญหลวง ลักษณะที่โดดเด่นคือ การแห่บุญบั้งไฟและการจุดบั้งไฟเพื่อการถวายพญาแถน เพื่อให้พญาแถนนั้นได้ดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล รวมทั้งพิธีกรรมดังกล่าวยังเป็นการถวายบั้งไฟให้กับวิญญาณผีเจ้านายไปพร้อมกันด้วย อันจะทำให้การเพาะปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ได้ผลดี” ส่งผลทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความร่มเย็นเป็นสุข (ธรรมาสัน นิยมรัตน์จรรยา, 2554: 9) สำหรับพิธีกรรมดังกล่าวมีเจ้าพ่อกวนเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารระหว่างผีเจ้านายกับชาวเมืองด่านซ้าย ส่วนขบวนแห่ในพิธีกรรมนั้นจะมีบั้งไฟที่ถูกชาวบ้านช่วยกันหามมาร่วม โดยมีเจ้าพ่อกวนนั่งอยู่บนส่วนหัวของบั้งไฟ ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า “เป็นการแห่บั้งไฟของชาว

ด้านซ้ายนั่นเอง” (รัตน สว่าง, 2552: 143) ความเชื่อในเรื่องภูติผีบรรพบุรุษเชื่อในเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับผีฟ้า นางเทียม ซึ่งมีอยู่แทบทุกหมู่บ้าน เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับภูติผีต่าง ๆ สามารถพบเห็นได้ชัดเจนในวิถีของชาวด่านซ้าย ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ (2544) บันทึกไว้ในโครงการวิจัยเรื่องประเพณีสิบสองเดือน พิธีกรรมที่เปลี่ยนไปว่า อำเภอด่านซ้ายเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดเลย มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน ลัทธิการนับถือภูติผีมีปรากฏในหมู่มนุษยชาติมานานแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีมาก่อนลัทธิศาสนาใดในโลก การเคารพนับถือก็แตกต่างกันไปตามคตินิยมของกลุ่มชนแต่ละแห่ง เมื่อพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ เริ่มแผ่อิทธิพลเข้ามาแล้วลงหลักปักฐานอย่างมั่นคง ผีจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรร่วมกันของคนในสังคมจนถึงวันนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, 2544) ชาวอีสานในอดีตนั้นนับถือผีสงเทวดาและไสยศาสตร์มาก่อน โดยมีความเชื่อว่าถ้าให้ความเคารพสักการะและปฏิบัติตามจะทำให้เกิดผลดีแก่ตนเองและครอบครัว หากไม่เชื่อไม่ปฏิบัติตาม ก็จะเกิดภัยพิบัติกับตนเอง (อุดม บัวศรี, 2543)

บทความฉบับนี้ ต้องการฉายภาพให้เห็นถึงความเป็นมาเกี่ยวกับผีตาโชน คติความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีผีตาโชนของชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีการเล่นผีตาโชนกับพระพุทธศาสนา และรูปแบบการสืบสานประเพณีผีตาโชน ดังต่อไปนี้

ประวัติและความเป็นมาของประเพณีผีตาโชน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่ต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น อันเนื่องมาจากการปะทะสังสรรค์ระหว่างประชากรหลากหลายเชื้อชาติ ผู้คนในภาคอีสานมีวิถีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ชยัน อดทน และยังคงสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่บรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ทั้งในเรื่องของภาษาถิ่น ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีไร่ ผีนา โดยจะต้องมีพิธีเซ่นไหว้อยู่เป็นประจำเพราะเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถให้คุณให้โทษได้

ชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย มีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ความเชื่อและศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของพระธาตุศรีสองรัก รวมทั้งความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญ 4 ประเพณี คือ 1) ประเพณีไหว้เจ้าเมืองวัง จัดในระหว่างเดือนสี่ 2) ประเพณีไหว้เจ้าเมืองกลาง จัดในระหว่างเดือนห้า 3) ประเพณีนมัสการพระธาตุศรีสองรัก จัดในเดือนหก และ 4) ประเพณีเลี้ยงหอน้อย หอหลวงจัดในระหว่างเดือนเจ็ด จากการที่ชาวด่านซ้ายมีความเชื่อและศรัทธาในประเพณี 4 ประเพณีดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อกล่าวถึงประเพณีบุญหลวงสิ่งแรกที่ทุกคนนึกถึงคือการเล่นผีตาโชน เพราะการเล่นชนิดนี้ให้ความสนุกสนานทั้งผู้เล่นและผู้ชม การเล่นผีตาโชนเป็นองค์ประกอบหนึ่งของประเพณีบุญหลวงเท่านั้นซึ่งมีมาแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่เป็นการละเล่นที่ชาวด่านซ้ายยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ นอกจากนี้ ชาวด่านซ้ายยังมีความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาว่า ผีมีฐานะเป็นลูกน้องของพระพุทธเจ้า การเล่นผีตาโชนในขบวนแห่พระเวสสันดรในงานบุญหลวงเพราะชาวด่านซ้ายเชื่อว่าผีเหล่านี้ทำหน้าที่คอยดูแลรับใช้และให้ความคุ้มครองในขณะที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่ ณ เขาวงกต แล้วได้ตามมาส่งเสด็จพระเวสสันดรเข้าเมือง การเล่นผีตาโชนได้นำเอาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อในเรื่องวิญญาณภูติผีมา

ผสมผสานกันประเพณีบุญหลวงจึงสะท้อนให้เห็นถึงการนับถือพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พิธีเบิกอุปัฏฐก พิธีแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง และการฟังเทศน์มหาชาติ ส่วนความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ได้แก่ การเล่นผีตาโขนถวายผีเจ้านาย (ผีบรรพบุรุษ) การแห่บังไฟเพื่อขอฝนจากผีแถน (พระยาแถน)" (สาร สาระทัศนายนันท์, 2534: 60)

การละเล่นผีตาโขนมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด สันนิษฐานว่าคงเกิดมาพร้อมกับประเพณีบุญหลวง และถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน (สาร สาระทัศนายนันท์, 2544: 17) การละเล่นผีตาโขนได้ริเริ่มผนวกกับความเชื่อ ความศรัทธาและความผูกพันในองค์พระธาตุศรีสองรักที่ถือว่าเป็นปูชนียสถานที่สำคัญ และเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชาวเมืองด่านซ้ายจนได้รับขนานนามว่า “ดินแดนแห่งสัจจะและไมตรี” โดยรวมถึงประเพณีการละเล่นผีตาโขน (กาญจนา สอนประดิษฐ์, 2533: 39) “ผีตาโขน” นับเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของประชาชนในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นประเพณีการละเล่นที่จะถูกขับเคลื่อนให้เป็นตัวแทนทางวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นที่จะนำไปสู่ผลผลิตทั้งในแง่ของคุณค่าทางจิตใจและมูลค่าทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากอัตลักษณ์เฉพาะของผีตาโขนที่โดนใจแก่ผู้ชมโดยทั่วไป และเป็นประเพณีที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวในระดับประเทศ ประเพณีผีตาโขนแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านในชุมชนต่อพิธีกรรมนั้น (ไทยโรจน์ พวงมณี, 2554)

วัตถุประสงค์ของประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน คือ 1) การละเล่นผีตาโขนเป็นประเพณีการเล่นเพื่อถวายผีเจ้านาย (ผีบรรพบุรุษที่เคยมีอำนาจสูงสุดในเมืองด่านซ้าย) เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าการละเล่นผีตาโขนเป็นความประสงค์ของผีเจ้านาย หากไม่ปฏิบัติตามก็จะถือว่าเป็นการผิดประเพณีและจะทำให้ผีเจ้านายไม่พอใจ จะทำให้เกิดความเดือดร้อนและเกิดภัยพิบัติต่างๆ แก่สังคมได้ 2) เล่นเพื่อประกอบการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง 3) การละเล่นเพื่อแห่บังไฟเพื่อขอฝน 4) การละเล่นเพื่อความสนุกเพลิดเพลิน และ 5) การละเล่นเพื่อขอรับบริจาคสิ่งของอุปโภคบริโภคต่างๆ เนื่องจากในสมัยก่อนการคมนาคมลำบากเมื่อมีการจัดงานประเพณีบุญหลวงจะมีประชาชนจำนวนมากมาจากถิ่นอื่นมาร่วมในงานด้วย ฉะนั้น เจ้าภาพจะต้องเตรียมอาหาร หมากพลู เหล้า ยา ไม้คอต้อนรับแขกที่จะมาในงาน จึงต้องมีการออกไปขอรับบริจาคสิ่งของเหล่านี้มาไว้ที่วัดหรือบ้านของเจ้าภาพ แต่เนื่องจากผู้ที่ออกไปขอรับบริจาคอาจจะเกิดความอาย ซึ่งโดยเฉพาะพวกวัยรุ่นจึงได้แต่งตัวสวมหน้ากากผีตาโขนออกไปขอรับบริจาค จากความเชื่อดังที่กล่าวต่อมาได้พัฒนามาเป็นประเพณีของท้องถิ่นที่สำคัญของชาวอำเภอด่านซ้าย ในที่สุดได้กลายเป็นศิลปวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ในปี พ.ศ.2531 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยส่งเสริมประเพณีแห่ผีตาโขน นับตั้งแต่นั้นมาจึงทำให้ประเพณีแห่ผีตาโขนของอำเภอด่านซ้ายเป็นที่รู้จักของสังคมมากขึ้น มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาชมเป็นจำนวนมาก

จุดเด่นของประเพณีแห่ผีตาโขนของอำเภอด่านซ้ายที่นำมาแสดงในเทศกาลบุญหลวง คือ จะมีประชาชนแต่งตัวเป็นผี สวมหน้ากากที่ทำมาจากหวดหนึ่งข้างเหนียว แต่งแต้มด้วยสี เสื้อผ้าทำด้วยเศษวัสดุต่างๆ ที่เอวแขวนกระดิ่งกระโหลกเกิดเสียงดังเมื่อก้าวเดิน มือถืออาวุธดาบทำด้วยไม้จี้ว หรือทำเป็นรูปคล้ายเครื่องเพศชาย ตรงปลายทาสีแดง เพื่อเป็นจุดเด่นให้เกิดความสนใจยิ่งขึ้น (อุดม บัวศรี, 2540: 130-131)

คติความเชื่อเกี่ยวกับการละเล่นผีตาโขน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวอีสานเป็นความเชื่อที่มีมาอย่างช้านาน และด้วยความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดพิธีกรรมหรือแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เกิดเป็นวัฒนธรรมและประเพณีที่กระทำสืบต่อกันมาจนถึงลูกหลาน อาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้างไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไปแต่สิ่งที่เห็นได้อย่างเด่นชัดคือ ได้นำเอาความเชื่อเกี่ยวกับผีมาผสมผสานกับความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกันในจังหวัดเลยมีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ และเกิดจากความเชื่อเกี่ยวกับผีที่สืบต่อกันมาอย่างช้านานคือประเพณีบุญหลวง หรือการละเล่นผีตาโขน ซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวอำเภอด่านซ้าย (พระทวีศักดิ์ นรินโท, 2557) คนอีสานมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ผีไร่ ผีนา โดยจะต้องมีพิธีเช่นไหว้อยู่เป็นประจำ เพราะเชื่อว่าผีมีอิทธิฤทธิ์สามารถให้คุณให้โทษได้ ลัทธิความเชื่อเรื่องการนับถือผีจึงพบเห็นได้ทั่วไปในกลุ่มคนอีสาน และชาวลาภก็มีคติความเชื่อชุดเดียวกับชาวไทยคือ มีความเชื่อเรื่องอำนาจธรรมชาติผ่านผีฟ้าพญาแถน มีความเชื่อเรื่องขวัญ แต่ให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษแสดงออกผ่านการบูชาในผีปู่ตา (กัญญา ลีลาสัย, 2544)

อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มีประเพณีที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวในระดับประเทศ คือ ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน ถือว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ดังนั้น ในการจัดประเพณีแต่ละครั้งของชุมชนท้องถิ่นก็จะมีเอกลักษณ์มีความโดดเด่น และแสดงให้เห็นถึงความเชื่อความศรัทธาของชุมชนต่อพิธีกรรม และสามารถเรียกร้องความสนใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาชื่นชมในวัฒนธรรมได้ (ไทยโรจน์ พวงมณี, 2554) การเล่นสะท้อนถึงโลกทัศน์ของชาวอำเภอด่านซ้ายว่ามีคติจากความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ผสมผสานกับความเชื่อในพระพุทธศาสนา (พระทวีศักดิ์ นรินโท, 2557) ตลอดจนอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นประเพณีที่ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในสังคม ผู้เล่นและคนดูได้รับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ช่วยลดความกดดันและความขัดแย้งในสังคมได้ การเล่นมีส่วนช่วยรักษาบรรทัดฐานและสร้างเอกภาพในสังคมเพราะคนในสังคมที่มีความเชื่อในสิ่งเดียวกัน ทุกคนจึงตระหนักและสำนึกในหน้าที่ของตน (กาญจนา สอนประดิษฐ์, 2533)

จากการศึกษาพบว่า งานบุญหลวงซึ่งมีการเล่นผีตาโขนในการแห่บุญผะเหวดหรือบุญพระเวสเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อของท้องถิ่นเข้าด้วยกัน งานบุญหลวงของอำเภอด่านซ้ายจัดขึ้นที่วัดโพธิ์ชัย เป็นวัดสำคัญในท้องถิ่น มีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- วันแต่ง: เป็นวันที่ชาวบ้านและศรัทธาวัดโดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่จะมาแต่งเครื่องธรรม ชัน 5 ชัน 8 บายศรีสู่ขวัญ ฯลฯ ส่วนตอนค่ำของวันแต่งผู้เฒ่าผู้แก่จะมานอนที่วัดโพธิ์ชัยเพื่อเตรียมเบิกพระอุปคุตที่จะมีขึ้นในช่วงเช้ามีดของวันโฮม
- วันที่สองหรือวันโฮม: เวลาประมาณตี 3 พ่อแสนแก้วอุ่นเมืองซึ่งเป็นหนึ่งในตำแหน่งพ่อแสนเมืองด่านซ้ายทำการบวชตนเองเป็นพราหมณ์เพื่อเป็นตัวแทนสวดเบิกพระอุปคุต ส่วนพ่อแสนเมืองจันทระจะเป็นผู้มหาพระอุปคุต ก่อนรุ่งสางของวันโฮม พ่อแสนแก้วอุ่นเมืองทำพิธีเบิกพระอุปคุตจากแม่น้ำหมันมายังวัดโพธิ์ชัย เมื่อบวชพราหมณ์รับศีลรับพรเรียบร้อยแล้วจึงเดินไปยังแม่น้ำหมัน ลำนํ้าสายสำคัญของเมืองด่านซ้าย โดยขบวน

ที่มาได้รับพรหมณ์และผู้มพระอุปัชฌาย์ที่วัดโพธิ์ชัยจะตั้งขบวนยังบ้านเจ้าพ่อกว่นก่อน ในขบวนแห่ไปเบิกพระอุปัชฌาย์ประกอบด้วย คนตรีปี่พาทย์ เหล่านางแต่ง และผู้เฒ่าผู้แก่ เชื่อกันว่าพิธีกรรมการเบิกพระอุปัชฌาย์จะช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ และทำให้งานบุญที่จะมีขึ้นสำเร็จอย่างราบรื่น เมื่อเบิกพระอุปัชฌาย์ขึ้นมาแล้วจึงแห่มายังวัดโพธิ์ชัย จากนั้นสวดทั้ง 4 ทิศ และนำพระอุปัชฌาย์ไปไว้บนหิ้งใกล้อารามที่เตรียมไว้ แล้วเดินเวียนรอบอารามและเจดีย์ 3 รอบจึงเสร็จพิธี ในพิธีกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องปิดประตูวัดทุกจุดไม่ให้มีใครเข้าไครออก แม้กระทั่งสัตว์ เพราะเชื่อว่าหากมีคนหรือสัตว์เดินเข้าออกขณะทำพิธีจะทำให้เกิดเหตุอันตรายกับงานบุญได้ ช่วงสายของวันโฮมมีการทำบายศรีสู่ขวัญแก่เจ้าพ่อกว่นและเจ้าแม่นางเทียมที่บ้านเจ้าพ่อกว่น โดยผู้ทำบายศรีฯ ล้วนเป็นพ่อแสน นางแต่ง คนเฒ่าคนแก่ เมื่อเสร็จจากพิธีกรรมแล้วจะรับประทานอาหารร่วมกันบนเรือน ในขณะที่บริเวณลานหน้าบ้านจะมีดนตรีบรรเลง มีผีตาโขนใหญ่ออกมาร่วมงานด้วย ในงานบุญหลวงที่ด้านซ้ายจะมีผีตาโขนเล็กเป็นจำนวนมาก ส่วนผีตาโขนใหญ่มีเพียง 2 ตัว คือ ชายหญิงเท่านั้น ซึ่งผีตาโขนทั้ง 2 ตัวจะโชว์อวัยวะเพศ สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเจ้าพ่อกว่น แม่นาง เทียม เหล่าพ่อแสน นางแต่ง เสร็จพิธีกรรมแล้ว จึงตั้งขบวนแห่เพื่อไปร่วมงานที่ทางเทศบาลจัดขึ้นยังวัดโพธิ์ชัย กิจกรรมในวันโฮมที่วัดโพธิ์ชัยจะจัดอย่างเป็นระเบียบและเป็นทางการมาก ซึ่งวันโฮมในระดับชาวบ้านคือวันที่ญาติพี่น้องได้กลับมาร่วมงานบุญด้วยกัน มีการเดินพ้องกันเป็นที่สนุกสนาน

- วันที่สามหรือวันแห่: เป็นวันแห่เนื่องจากในช่วงบ่ายของวันนี้จะมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง แต่ในช่วงเช้าทางหน่วยงานเทศบาลซึ่งเป็นเจ้าภาพในการจัดงานได้เชิญชาวบ้านในแต่ละตำบลเข้าร่วมในขบวนแห่ โดยแต่ละขบวนประกอบด้วย ต้นกัณฑ์ ซึ่งหมายถึงปัจจัยที่ทางชุมชนนำมาถวายให้กับวัดโพธิ์ชัย ขบวนชาวบ้าน ขบวนผีตาโขน ขบวนแข่งการละเล่นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวด่านซ้าย อาทิ ทิ้งบั้งหรือคนปากระทุ้งไม้พลอง ควายคู่ที่เป็นการจำลองการไถ การทอดแห ซึ่งขบวนจะเคลื่อนไปตามถนนพระแก้วอาสา จากหน้าเทศบาลด่านซ้ายไปยังวัดโพธิ์ชัย และแห่รอบอุโบสถ ในช่วงเวลาดังกล่าว จะมีผีตาโขนมาชุมนุมมากมาย หลังจากนั้นผีตาโขนทั้งหลายจะพากันออกไปอาละวาดตามละแวกบ้านเรือนต่างๆ

ช่วงบ่ายประมาณ 15.30 น. จะทำการบายศรีสู่ขวัญพระเวสสันดร ก่อนจะแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ซึ่งจะทำกันบริเวณสี่แยกบ้านเด่น ในพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญจะมีพ่อกว่น เจ้าแม่นาง เทียม เหล่าพ่อแสน นางแต่ง ทั้งที่ด้านซ้ายและบ้านนาหอเข้าร่วมด้วย ตำแหน่งเจ้าพ่อกว่นที่ด้านซ้ายมีอยู่ในชุมชน 3 แห่งด้วยกันคือที่ด้านซ้าย ที่บ้านนาหอ และที่บ้านนาหิน โดยเฉพาะเจ้าพ่อกว่นที่ด้านซ้ายและที่นาหอจะทำพิธีต่างๆ ด้วยกันเสมอ

พิธีบายศรีสู่ขวัญจะมีพ่อแสนหนุรินเป็นผู้นำในการทำพิธี ในประเพณีมีพระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์ของพระเวสสันดร ตึกตาช้าง ตึกตาม้า คัมภีร์ต่างๆ พระสงฆ์ 4 รูปนั่งประจำสี่ทิศ และทิศทั้งสี่มีเสาคล้ายฉัตรเป็นตัวแทนหรือเทพรักษาทิศประจำอยู่ อันเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงเขตพิธีกรรมของงานและเพื่อป้องกันอันตรายหรือมาร เมื่อทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเสร็จจึงแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง มีแสนด่านถือพานบายศรีนำหน้า ตามด้วยขบวนแห่พระพุทธรูป ขบวนพระสงฆ์ 4 รูป ขบวนคณะแสน เจ้าแม่นางเทียม นางแต่ง ผีตาโขนทั้งเล็กและใหญ่ และปิดท้ายด้วยขบวนแห่บั้งไฟซึ่งมีเจ้าพ่อกว่นนั่งบนบั้งไฟแห่มาด้วย ขณะที่ทำการแห่ เจ้าพ่อ

กวนจะหว่านหมากกล้วยพฤษหรือโปรยทานแก่ผู้ที่เข้าร่วมแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ผู้ที่ได้รับหมากกล้วยพฤษจะนำไปเป็นขวัญถุงต่อไป

เมื่อขบวนแห่ถึงวัดโพธิ์ชัย ผู้คนรวมทั้งผู้ที่แต่งเป็นผีตาโขนจะถอดหน้ากากแล้วร่วมแห่พระรอบอารามและธาตุครบ 3 รอบ จากนั้นนำพระพุทธรูปที่สมมุติเป็นพระเวสสันดรเข้าไปประดิษฐานยังอาราม จากนั้นเจ้าพ่อกวนจึงออกมาเพื่อทำการจุดบั้งไฟที่เตรียมไว้ ซึ่งในปีนี้มีบั้งไฟ 3 บั้ง คือของเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม และเหล่าพ่อแสน การจุดบั้งไฟถือเป็นการเสี่ยงทายว่าคำอธิษฐานของเจ้าของบั้งไฟจะเป็นจริงหรือไม่ ซึ่งส่วนใหญ่ต่างอธิษฐานเรื่องฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาลและมีพืชผลสมบูรณ์ตลอดปี อีกด้านหนึ่งของงานเมื่อแห่พระเวสสันดรเข้าอารามแล้วจะนำผีตาโขนใหญ่ไปลอยน้ำพร้อมกระทงสะเดาะเคราะห์ เพื่อเป็นการลอยเคราะห์และสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ ออกไปจากบ้านเมือง

ในช่วงหัวค่ำจะมีการสวดมอลย์หมื่นมาลัยแสน จำเป็นต้องสวดให้เสร็จก่อนเที่ยงคืน เนื่องจากพอขึ้นเช้าวันใหม่ประมาณตี 2 จะมีการสวดสังกัจจายน์แล้วตามด้วยเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์

● **วันเทศน์** จะเริ่มเทศน์มหาชาติกัณฑ์แรกประมาณ ตี 3 โดยจะเทศน์ทั้งวันทั้งคืนจนครบ 13 กัณฑ์ ในช่วงกลางวันของวันเทศน์จะมีแห่กัณฑ์หลอนของชาวบ้านด้วย กัณฑ์หลอนคือต้นกัณฑ์ที่ชาวบ้านร่วมกันทำมาถวายพระที่กำลังเทศน์ไม่เจาจะงกัณฑ์ ถือว่าได้บุญยิ่งนัก

งานบุญหลวงที่ด้านซ้ายจะทำการช่วงเดือน 8 ข้างขึ้น ซึ่งต่างจากงานบุญหลวงที่อื่นๆ ในภาคอีสานที่ทำในเดือน 4 เพราะงานบุญหลวงด้านซ้ายหรือที่วัดโพธิ์ชัยจะทำหลังงานประเพณีไหว้พระธาตุซึ่งมีในเดือน 6 และบวงสรวงอารักษ์หลักเมืองประจำด้านซ้ายทั้งหมดน้อยบริเวณแยกบ้านดั้นและหอหลวงหลังพระธาตุศรีสองรัก ซึ่งมีช่วงเดือน 7 ในพิธีบวงสรวงอารักษ์หลักเมืองจะมีดวงวิญญานศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าในอดีตมาทรงเจ้าพ่อกวนและรับสั่งอนุญาตให้จัดงานบุญหลวงได้ในภายหลัง นอกจากนี้ยังมีวัดโพธิ์ศรี บ้านนาเวียง วัดศรีสะอาด บ้านหนามแท่ง และวัดศรีภูมิ บ้านนาหอ ซึ่งเป็นชุมชนหมู่บ้านในท้องถิ่นเมืองด้านซ้ายที่จัดงานบุญหลวงในช่วงเดือน 8 เช่นเดียวกับวัดโพธิ์ชัย ที่สำคัญวัดศรีโพธิ์ วัดศรีสะอาด และวัดศรีภูมิ ต้องจัดงานบุญหลวงหลังวัดโพธิ์ชัยและก่อนงานบุญเข้าพรรษาเท่านั้น

มูลเหตุของประเพณีผีตาโขนความเชื่อของการละเล่นผีตาโขน สรุปได้ดังนี้

1. ผีตาโขนเป็นพิธีกรรมที่สืบสานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลักและความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษที่มีส่วนสัมพันธ์กับ “ปู่เอยย่าเอย” ของชาวลาว การละเล่นผีตาโขนช่วงเวลาที่จัดขึ้นอยู่ในช่วงรอยต่อของฤดูกาลทำนา เชื่อว่าการละเล่นนี้จะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล หรือเห็นได้จากการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนจากแกนในขั้นตอนสุดท้ายของการเล่นผีตาโขน

2. การเล่นผีตาโขนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของชาวด่านซ้าย เพราะเชื่อกันว่าหากไม่ประกอบพิธีอาจเกิดผีดจาริต หรือ “ชะล่า” ทำให้มีเหตุเภทภัยต่างๆ เช่น ฝนแล้ง สัตว์เลี้ยงล้มตาย และคนในชุมชนเกิดความเดือดร้อน ชาวด่านซ้ายเชื่อว่าการละเล่นผีตาโขนเป็นการบูชาภูตผี วิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะความเชื่อต่อผีบรรพบุรุษ และผีเจ้านาย โดยมีพิธีกรรมและขั้นตอนต่างๆ ของการละเล่นผีตาโขนที่ต้องผ่านความเห็นชอบหรือต้องให้เจ้าพ่อกวนและเจ้าแม่นางเทียม เป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม และการสร้าง

และการเล่นพิตักโขนใหญ่ที่วางระเบียบและกฎเกณฑ์มากมาย สะท้อนให้เห็นความสำคัญของ “ผีเจ้านาย” ผ่านระบบความเชื่อ “เจ้ากวน”

3. เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น พิตักโขนจึงถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมบุญหลวง ดังนั้น หน้าที่สำคัญของพิตักโขนในบุญหลวงคือ เป็นการหลอกล่อสิ่งชั่วร้ายทั้งปวงให้พลัดพลัดกับการละเล่นของพิตักโขนจนลืมนึกที่จะสร้างความวุ่นวาย และขัดขวางพิธีกรรมต่างๆ ให้นานบุญหลวงดำเนินไปอย่างราบรื่น

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีพิตักโขนกับพระพุทธศาสนา

โดยทั่วไปวัฒนธรรมมักอิงอยู่กับศาสนา อีกทั้งศาสนาก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งของวัฒนธรรมที่ขาดไม่ได้ เพราะศาสนาสอนให้มนุษย์ทำความดี แต่อย่างไรก็ดี เมื่อกล่าวถึงวัฒนธรรมไทยสิ่งหนึ่งที่จะต้องกล่าวควบคู่กันไปในนั้นคือ “พระพุทธศาสนา” ทั้งนี้เพราะคำสอนทางพระพุทธศาสนามีส่วนในการสร้างระบบจริยธรรมให้สังคมไทย ดังจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยล้วนแต่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานแทบทั้งสิ้น ดังคำกล่าวของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ว่า “จริยธรรมของสังคมไทยขึ้นอยู่กับระบบศีลธรรมของพุทธศาสนา ศาสนาพุทธกำหนดหลักในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันไว้อย่างไร นั้นหมายความว่าได้กำหนดหลักจริยธรรมไว้ให้ปฏิบัติอย่างนั้น” (พระเมธีธรรมาภรณ์, 2539: 83) พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่คนในวัฒนธรรมไทยสามารถสัมผัสได้ด้วยอุดมการณ์ทางความคิด เหตุผลและความเชื่อ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก พิจารณาได้จากค่านิยมของไทยบางอย่างที่ปฏิบัติจนเป็นระเบียบแบบแผน ที่ล้วนแต่มีต้นกำเนิดจากหลักคำสอนทางศาสนา ตัวอย่างเช่น มีความเชื่อในกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มีศรัทธามั่นคงในการทำบุญและให้ทาน เพื่อสะสมบุญบารมีไว้ภายภาค เชื่อฟัง เคารพนับถือบุคคลตามลำดับอาวุโส และยึดมั่นในความกตัญญูต่อผู้มีอุปการะ ฯลฯ

พิตักโขนเป็นประเพณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นชาดกหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในทศชาติหรือพระเจ้าสิบชาติ ที่ได้กล่าวถึงพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจะเดินทางออกจากป่ากลับสู่เมืองหลวง มีบรรดาสัตว์ป่ารวมถึงภูติผีที่อาศัยอยู่ในป่านั้นได้ออกมาส่งเสด็จด้วยอาลัย ประเพณีบุญหลวงจึงประยุกต์ความเชื่อเกี่ยวกับพระเวสสันดรซึ่งเป็นหนึ่งชาติของพระพุทธเจ้าและการละเล่นพิตักโขน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีพิตักโขนกับพระพุทธศาสนามีหลายประการ สรุปได้ดังนี้

1. การผสมผสานพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวอำเภอด่านซ้าย ยึดถือปฏิบัติในสังคมนั้นเป็นศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน คือ ประกอบด้วยความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของผีสงเทวดา ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์และพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือ สอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้าด้วยการเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนา การนับถือผีและศาสนาพราหมณ์นั้นผสมผสานกันจนแยกไม่ออก และมองไม่เห็นความขัดแย้งหรือความแตกต่างของความเชื่อทั้งสามแต่อย่างใด การประกอบพิธีกรรมในประเพณีบุญหลวงและการละเล่นพิตักโขนนับได้สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานอย่างชัดเจน เพราะจุดมุ่งหมายของประเพณีบุญหลวง คือ งานบุญพระเวสหรืองานเทศน์มหาชาติพระ

เวสสันดรชาดก มุ่งหวังเพื่อการพึ่งเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นความเชื่อในทางพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าหากผู้ใดได้พึ่งเทศน์มหาชาติอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นจนจบภายในหนึ่งวันแล้วจะได้ไปเกิดในภพหน้าซึ่งเป็นยุคของพระศรีอาริยมตไตรย ส่วนประเพณีบุญบั้งไฟ การละเล่นผีตาโขนและการละเล่นอื่นๆ นั้นเป็นลัทธิความเชื่อในเรื่องผี นอกจากนี้ ยังมีลัทธิความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องในส่วนของ การบายศรีสู่ขวัญของเจ้าพ่อกวนพิธีการสะเดาะเคราะห์บ้านเมือง เป็นต้น การละเล่นผีตาโขนในขบวนแห่พระเวสสันดรเจ้าเมือง แสดงให้เห็นว่ามีฐานะเป็นลูกน้องพระพุทเจ้า เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเหล่านี้คือผีที่ทำหน้าที่คอยรับใช้ดูแลให้ความคุ้มครองในขณะที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่เขาวงกต แล้วก็ได้ตามมาส่งเสร็จพระเวสสันดรเข้าเมืองดังกล่าว โดยปกติวัดในฐานะที่เป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนาก็มีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรมของชาวด่านซ้ายมาโดยตลอด ในขณะที่เดียวกันวัดก็ได้รับผลที่เกิดจากการจัดประเพณีการละเล่นผีตาโขนด้วยเช่นกัน

2. วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันในงานประเพณีบุญหลวง เป็นที่รวมจิตใจของประชาชนในด้านความเคารพความเชื่อถือและการร่วมมือกัน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่และบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นที่พึ่งทางใจให้กับประชาชนทั่วไป ประเพณีบุญหลวงทำให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแนบแน่น

3. ประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน การผสมผสานพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษโดยชาวอำเภอด่านซ้ายยึดถือปฏิบัติในสังคมนั้น เป็นศาสนาพุทธแบบชาวด่านซ้ายที่ประกอบด้วยความเชื่อในเรื่องของผีสังเทวดา อำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์และพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะคือ สอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้าด้วยที่มีการเชื่อมโยงระหว่างพระพุทธศาสนา การนับถือผีและศาสนาพราหมณ์นั้นผสมกันจนไม่เห็นความขัดแย้งหรือความแตกต่างของความเชื่อ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวด่านซ้ายให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนา มากกว่าลัทธิความเชื่ออย่างอื่น ดังจะเห็นได้จากการละเล่นผีตาโขนในขบวนแห่พระเวสสันดรเจ้าเมือง แสดงให้เห็นว่ามีฐานะเป็นลูกน้องพระพุทเจ้า เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีเหล่านี้คือผีที่ทำหน้าที่ คอยรับใช้ดูแลให้ความคุ้มครองในขณะที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่เขาวงกต แล้วก็ได้ตามมาส่งพระเวสสันดรกลับเมืองดังกล่าว โดยปกติวัดในฐานะที่เป็นสถาบันทางพระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมและวัฒนธรรมของชาวด่านซ้ายตลอดมาในขณะที่เดียวกันวัดก็ได้รับผลที่เกิดจากการจัดประเพณีการละเล่นผีตาโขนด้วยเช่นกัน

4. ในประเพณีบุญหลวงได้มีการนำเอาศาสนพิธีหรือความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ การบริจาคทาน การปฏิบัติธรรม การฝึกทำใจให้สงบ กลุ่มเกลาจิตใจบุคคลให้ปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี ประเพณีบุญหลวงนี้จึงเป็นกุศโลบายอันสำคัญที่ทำให้คนเข้าวัดทำบุญ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวอำเภอด่านซ้ายและนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อแสดงถึงความเป็นชาวพุทธที่ดี (พระวิศักร์ นรินโท, 2557: 102-103)

รูปแบบการสืบสานประเพณีผีตาโขน

รูปแบบการสืบสานประเพณีผีตาโขน มี 2 รูปแบบ คือ การปฏิบัติตามรูปแบบเดิม และการประยุกต์และสร้างใหม่ 1) รูปแบบการสืบสานดั้งเดิมที่ชาวด่านซ้ายยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณ โดยศึกษาได้จากพิธีเบิกอุทิศตามรูปแบบดั้งเดิมที่ชาวด่านซ้ายเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อในพระพุทธศาสนา และพิธีบายศรีเจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม ดังจะเห็นได้จากชาวด่านซ้ายมีรูปแบบความเชื่อในผีบรรพบุรุษ มีความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุศรีสองรักที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและจุดศูนย์กลางของประเพณีและวัฒนธรรมโดยการเข้าทรงผ่านเจ้าพ่อกวน และ 2) การสืบสานโดยรูปแบบการประยุกต์และสร้างใหม่ ได้แก่ มีรูปแบบวัตถุประสงค์ของการจัดงานในแต่ละปี รูปแบบของพิธีการเปิดงานที่แตกต่างกันไป เช่น การเชิญผู้มีอำนาจภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง มีการประชาสัมพันธ์งานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงกิจกรรมสำคัญภายในงานที่มักจะครอบคลุมทั้งจังหวัดในแต่ละปี โดยเน้นการท่องเที่ยวเป็นหลัก สำหรับรูปแบบการประยุกต์และสร้างใหม่ พบว่ามีการสืบสานเป็นรูปแบบการสังสรรค์เชิงนโยบายจากรัฐให้ดำเนินการเพื่อสร้างกระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในปี ทำให้รูปแบบของผีโขนมีการประยุกต์ให้สวยงามทันสมัยขึ้น มีการประดิษฐ์ประเพณีวัฒนธรรมด้านการแสดงออกให้มีความทันสมัย เช่น พิธีการเปิดงาน การจัดขบวนแห่ และการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น การประกวดต่างๆ หรือการแสดงดนตรี เป็นต้น

ข้อค้นพบจากการศึกษา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีผีตาโขนกับพระพุทธศาสนา พบว่า นอกจากแนวทางการสืบสานคติความเชื่อในประเพณีผีตาโขนว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่พวกเขาอนุรักษ์และสืบสานกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ โดยผ่านรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อให้ประเพณีผีตาโขนดำรงอยู่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน เพื่อให้ความร่มเย็นเป็นสุข และความกินดีอยู่ดีชุมชนโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ยังสะท้อนรูปแบบการสืบสานประเพณีผีตาโขนตามแนวนโยบายของรัฐบาลที่มีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ 1) เจ้าพ่อกวน ซึ่งมีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่สืบปฏิบัติต่อเนื่องกันมา 2) หน่วยงานของรัฐ มีบทบาทหลักในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของงาน 3) กลุ่มชาวบ้าน และ 4) สถานศึกษา เป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนที่มักจะปฏิบัติตามสองกลุ่มแรกเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันกลุ่มชาวบ้านและสถานศึกษาสามารถมีบทบาทเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนรูปแบบและกิจกรรมของงานผีตาโขนได้เช่นกัน

สรุป

งานบุญหลวงเป็นประเพณีพื้นบ้านของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เป็นงานทำบุญที่รวมเอาบุญประเพณีสองอย่างประจำเดือนต่าง ๆ ใน “ฮีตสิบสอง” ของภาคอีสาน ซึ่งได้รวม “บุญผะเหวด” หรือ “บุญพระเวสสันดร”

และบุญแห่งบั้งไฟเพื่อขอฝน บุญพระเวสสันดรเป็นบุญที่จัดทำขึ้นเพื่อฟังเทศน์ เรื่องพระมาลัยหมื่นพระมาลัยแสนเทศน์สังกาสและเทศน์เรื่องพระเวสสันดรตามลำดับ โดยชาวด่านซ้ายมีความเชื่อว่าหากใครได้ฟังเทศน์ดังกล่าวจบในวันเดียวจะได้กุศลแรงอาจลดบันดาลให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรในชาติหน้า ซึ่งจะทำให้ประสบแต่ความสุขบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข และไม่มีเหตุเภทภัยใดๆ เกิดขึ้น การละเล่นผีตาโขนนั้นชาวด่านซ้ายมีความเชื่อตามพุทธศาสนิกชนทั่วไป เชื่อว่าการได้ทำบุญตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้นจะทำให้ได้รับผลบุญตอบแทน เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงคู่กับสังคมไทยต่อไป และเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้คนรุ่นหลังหันมาสนใจกับงานประเพณีผีตาโขน ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีผีตาโขนกับพระพุทธศาสนา โดยเห็นได้จากวัตถุประสงค์การจัดงานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขนคือ การทำบุญผะเหวดหรือการเทศน์มหาชาติ การละเล่นผีตาโขนสืบเนื่องมาจากมีความเชื่อว่าผีตาโขนเป็นผีที่ตามมาส่งพระเวสสันดรเข้าเมือง เพราะผีเห็นความดีงามของพระเวสสันดร มีความรักและอาลัยในตัวพระเวสที่ได้ให้ความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายในขณะที่ได้ประพฤติปฏิบัติขณะที่บำเพ็ญภาวนาที่เขาเวงกต จึงได้ติดตามมาส่งพระเวสสันดรเมื่อเสด็จกลับเข้าพระนคร

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา สวนประดิษฐ์. (2533). *ผีตาโขน: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย* (Unpublished Master's thesis). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กัญญา ลีลาลัย. (2544). *การค้นคว้าประวัติศาสตร์ชนชาติไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิวิถีธรรม.
- จุลดิษฐ์ อุปฮาด. (2553). *ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนอำเภอด่านซ้าย : กรณีศึกษางานศิลปหัตถกรรมการประดิษฐ์หน้ากากผีตาโขน*. การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 17 และการสัมมนาวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่ชุมชน ครั้งที่ 5.
- ไทยโรจน์ พวงมณี. (2554). *การวิจัยการศึกษาอัตลักษณ์ประเพณีผีตาโขน ประเพณีผีขนน้ำและประเพณีแห่ต้นดอกไม้ : การออกแบบสร้างสรรค์ชุดการแสดงสำหรับการนำเสนอภาพลักษณ์การท่องเที่ยวจังหวัดเลย*. มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ธรรมาสัน นิยมรัตน์จรรุญ. (2553). *การออกแบบเรขศิลป์สำหรับงานประเพณีผีตาโขน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระทวีศักดิ์ นรินโท. (2557). *คติความเชื่อ ประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย*. *วารสารธรรมทัศน์*, 13(3), 85-96.
- _____. (2557). *คติความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับผีตาโขนของชาวด่านซ้าย จังหวัดเลย*. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2535). *พุทธศาสนากับปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัตนา แสงสว่าง. (2552). ห้วงสมุคผู้สูงอายุ. เลย: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. (2544). พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, _____ . (2544). โครงการวิจัยเรื่องประเพณีสิบสองเดือน : พิธีกรรมที่เปลี่ยนไป. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- สาร สารทัศนันทน์. (2544). ผิดาโชน. เลย: รุ่งแสงการพิมพ์. _____ . (2534). ตำนานพระธาตุศรีสองรัก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, .
- อุดม บัวศรี. (2543). ออนซอนอีสาน ชุดที่ 1. ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา. _____ . (2540). วัฒนธรรมอีสาน. ขอนแก่น: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.